

Порівняльний аналіз ідей представників педагогіки дії у вітчизняній та закордонній освіті.

Персоналії, прогресивні ідеї, науково-педагогічна та творча спадщина представників реформаторської педагогіки стали предметом вивчення вчених та знайшли відображення у дисертаційних дослідженнях І.М. Бакаленко, Ю.М.Корнейко (К.Д.Ушинський), А.В. Степаненко (Е. Мейман), однак спадщина В.А. Лая досліджувалася дотично до експериментальної педагогіки Т.М. Петровою, Л.О.Лисенко, Т.О. Кравцовою, А.М. Растигіною.

У педагогічній спадщині В.А.Лая та К.Д.Ушинського особливе місце посідає дидактика. Навчання, на думку вітчизняного педагога, повинно вирішувати два основні завдання – освітнє і виховне. Освітнє завдання, за К.Д. Ушинським, полягає у повноцінному засвоєнні знань про природу і суспільство, які необхідні людині для вдосконалення суспільного життя. Виховне завдання, вважав педагог, полягає у виробленні в учнів світогляду[3,327]. На його думку, навчання повинно носити діяльний характер. Діяльному навчанню приділяв велику увагу і В.А.Лай. Він обґрунтував педагогіку дії, яка передбачала практичну, творчу діяльність. Такий підхід до навчання відіграв позитивну роль у боротьбі з вербалізмом. Заслуга В.А. Лая ще й в тому, що за допомогою дидактичного експерименту він прагнув визначити умови успішності навчання й обґрунтувати систему його методів і засобів [2,184].

Обидва педагоги В.А.Лай та К.Д.Ушинський вагомому значення надавали праці. На думку українського педагога, праця має велике виховне значення. Однією з провідних ідей К.Д.Ушинського була праця як головний фактор та основний засіб виховання. Ця ідея залишається актуальною і для сучасної педагогіки та практики. З цього приводу він писав: “Тільки внутрішня, духовна, животворна сила праці є джерелом людської гідності, а разом з тим і моральності, і щастя” [3,108] Таке значення праці, за К.Д.Ушинським, корениться в її психічній основі. Важливий наслідок для педагогіки, який випливає з психологічного значення праці, полягає в тому, що виховання не тільки повинно розвивати розум людини і дати їй повний обсяг відомостей, а й запалити в ній жагоду до праці. Щоб людина щиро полюбила працю, насамперед треба прищепити їй розважливий погляд на життя. З працею К.Д.Ушинський пов’язував не лише виховання, а й викладання. Він зазначав, що викладання кожного предмета повинно неодмінно вестися так, щоб на долю вихованця припадало стільки праці, скільки можуть подолати його молоді сили. Учений зазначав, що праця фізична є корисним та приємним відпочинком після розумової, ставлячи у приклад багато закладів Німеччини, де вихованці у вільний від навчання час займалися господарськими роботами, обробітком саду, опрацюванням книг та ін. [3,104-120]. Праця, за К.Д.Ушинським, виступала

вищою формою людської діяльності. За його словами, стремління до діяльності – вроджена властивість людини. Праця слугує запорукою духовного розвитку людини. Трудова діяльність виступала необхідною умовою гармонійного розвитку людини – фізичного, розумового, морального, естетичного [1,99-106].

Такої ж думки дотримувався німецький педагог В.А. Лай. У “Експериментальній дидактиці” (1903) він виклав погляди на реформування тогочасної школи, де праця проголошувалася не навчальним предметом, а принципом викладання всіх навчальних дисциплін. За В.А. Лаем, ручна праця в народній школі повинна бути засобом розумового, фізичного й духовного розвитку учнів[2,444].

К.Д. Ушинський зазначав, що педагогічна теорія і практика у школах Німеччини ґрунтується на законах фізіології та психології. Про важливість знань з фізіології та психології для педагогів український вчений писав: “Читаючи фізіологію, ми на кожній сторінці переконуємося в широкій можливості впливати на фізичний розвиток індивіда, а ще більше на послідовний розвиток людської раси.” [3,202-208]. На основі знань з фізіології та психології будувалась і теорія “школи дії” німецького педагога В.А. Лая. Вихідним пунктом і способом реалізації педагогіки дії виступали для нього не книги і пояснення учителя, не лише інтерес, воля, праця а, як писав він сам, лише повне життя дитини з її гармонійним різноманіттям реакцій. В основі навчання повинна лежати послідовність таких дій, як сприймання, розумова переробка сприйнятого, зовнішнє вираження уявлень за допомогою опису, малюнка, дослідів, драматизації та інших засобів. Саме тому ручна праця виступала у В.А. Лая як принцип викладання, який сприяє навчанню і вихованню[6,54-105].

Так як і В. А. Лай, К.Д.Ушинський зосереджував увагу педагогів на знаннях з психології. Врахування психологічних особливостей дитини обидва педагоги вважали однією з найважливіших умов правильної організації навчальної роботи. За В. А. Лаем психологія вчить, що відчуття, уявлення і мислення, почуття та воля породжують рух, приймають форми реакції. Центральні рухові процеси розповсюджуються по моторних нервах і приводять в рух м’язи органів відчуттів при сприйманні. [4,45]. Отже, на думку В.А. Лая, головним принципом навчання і виховання є принцип дії, що вимагає від учителя максимального використання усіх дитячих реакцій на вплив зовнішнього середовища, розвитку усіх форм активної діяльності учнів.

С. Л. Соловейчик у книзі “Час ученичества. Жизнь замечательных учителей” пише про те, що у 60-х роках ХІХ століття відкрилась можливість діяти у різних напрямках. Саме у цей час стрімко розвивалось капіталістичне підприємництво, усі прошарки населення мали потребу у “людях-діячах” і цінували ініціативу, живий характер, яскраве і точне слово. Як зазначає С.Л. Соловейчик, К.Д.Ушинський своїми статтями якраз і виразив цю загальну потребу у дії, у вихованні людей дії. Він домагався того, щоб учні діяли,

були активні на кожному уроці, уважні, зацікавлені, енергійні. Автор називає педагогіку К.Д. Ушинського педагогікою дії, теорією виховання енергійної та працелюбної людини [5,137 – 139].

Обидва педагоги велику увагу приділяли значенню навичок. На думку педагогів, звичка укорінюється повторенням якої-небудь дії, повторенням її доти, поки в дії почне відбиватися рефлексивна здатність нервової системи й поки в нервовій системі не встановиться схильність до цієї дії. Отже, повторення одних і тих самих дій є неодмінною умовою встановлення звички. К.Д.Ушинський зауважував, що це повторення, особливо на початку, повинно бути по можливості частим; але при цьому слід мати на увазі властивість нервової системи втомлюватися і відновлювати свої сили. Якщо дії повторюються так часто, що сили нервів не встигають відновлюватися, то це може тільки роздратовувати нервову систему, а не встановлювати звичку. Періодичність дій педагог називав однією з істотних умов становлення звички, бо ця періодичність помітна у функціонуванні нервової системи. При цьому важливе значення має правильний розподіл занять [3,234-235].

К.Д.Ушинський зазначав, що навчання повинно будуватися на основі конкретних образів, добутих дітьми з навколишнього світу. Навчання, за К.Д. Ушинським проходить дві основні стадії. Перша з них поділяється на три ступені: 1 – під керівництвом учителя діти швидко сприймають предмети чи явища навколишнього світу; 2 – спрямовані учителем учні порівнюють і зіставляють сприйняті образи і так виробляють попередні поняття; 3 – учитель додатково пояснює ці поняття, відокремлюючи основне від другорядного і приводить здобуті знання у систему. Друга стадія починається з узагальнення учителем викладеного ним матеріалу і проводиться робота щодо закріплення набутих знань і навичок [3,330.]. Ці стадії перегуковуються з тріадою дій В.А. Лая – сприйняття, розумове засвоєння сприйнятого і зовнішнє відображення вироблених уявлень через малюнок, макет, драматичний акт або будь-яку іншу дію, що сприяла пристосуванню дитини до довколишнього життя.

Однією з умов виконання навчанням освітніх і виховних завдань, за К.Д.Ушинським, була відповідність навчання природі дитини. Цю відповідність він убачав у своєчасному початку навчання. Важливою умовою природовідповідного навчання вітчизняний педагог уважав сприяння вільному розвитку здібностей дітей з урахуванням специфічних особливостей цього розвитку на різних вікових етапах [1,182-201]. В основі педагогічної концепції В.А. Лая теж лежав принцип природовідповідності. Він розглядав природовідповідне виховання як педагогічний принцип, який вимагав будувати процес виховання на основі особливостей природи дитини[6,302].

Вплив спадковості на розвиток дитини ми простежуємо і у В.А.Лая і у К.Д.Ушинського. Німецький педагог, аналізуючи біологічні та соціальні чинники виховання та їхній вплив на душу і тіло дитини, брав до уваги такі фактори спадковості: індивідуальні (успадковані задатки, інстинкти), батьки

(хвороби, злочинність), сестри та брати (кількість, вік, хвороби і т.д.), предки, раса [4,65]. К.Д. Ушинський теж зазначав факт передачі певних хвороб по спадковості. Педагог-демократ уважав, що по спадковості передаються і задатки нахилів дитини до того чи іншого роду діяльності. Але вирішальний вплив, на розвиток людини, на формування її людських якостей, вважав він, робить не спадковість, а зовнішній вплив – середовище та виховання [1,74-75].

Отже, здійснивши компаративістський аналіз педагогічних ідей німецького педагога-новатора В.А. Лая та вітчизняного педагога-демократа К.Д.Ушинського ми дійшли висновку, що у кінці ХІХ ст., коли стрімко розвивалося капіталістичне підприємництво, з'явилась потреба у дії, в різних її проявах. Зокрема, в освіті виникала потреба у вихованні людей дії, у досягненні енергійності, діяльності, активності на уроках. Трудова діяльність розглядалася педагогами не як окремий предмет, а виступала необхідним засобом розумового, фізичного й духовного розвитку учнів. В ідеях В.А. Лая і К.Д. Ушинського надавалося великого значення рефлексам, що покладені в основу дії. Обидва педагоги радили навчально-виховний процес будувати на основі сприйняття, розумового засвоєння сприйнятого та роботи по закріпленню набутих знань і навичок (К.Д.Ушинського) або зовнішнього відображення вироблених уявлень (В.А.Лая). Провідною умовою навчання виступав принцип природовідповідності. Одним із біологічних факторів навчання і виховання німецький та вітчизняний педагоги визначали спадковість, але при цьому зазначили, що важливим впливом на розвиток дитини є навколишнє середовище.